

Антонова О. Є. Акмеологічний підхід до визначення сутності обдарованості // Проблеми освіти: збірник наукових праць. – Вип. 84. – Житомир-Київ, 2015. – С. 36-40.

О. Є. Антонова,
доктор педагогічних наук, професор,
академік Академії міжнародного співробітництва з креативної педагогіки,
член-кореспондент Громадської академії акмеологічних наук (Росія),
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ОБДАРОВАНОСТІ

У статті на основі акмеологічного підходу розглядаються погляди дослідників на сутність проблеми обдарованості. Сутність акмеологічного підходу у дослідженні природи обдарованості вбачається у вивченні особистості як цілісного феномена в єдності її суттєвих сторін (індивід, особистість, індивідуальність, суб'єкт життєдіяльності); орієнтації людини на постійний саморозвиток і самовдосконалення, мотивації високих досягнень, прагненні високих результатів, життєвих успіхів; організації творчої діяльності особистості на всіх етапах її неперервної освіти, створенні необхідних умов для самореалізації її творчого потенціалу

Ключові слова: акмеологія, обдарованість, творчість.

В статті на основі акмеологічного підходу розглядаються погляди дослідників на сутність проблеми одаренності. Сутність акмеологічного підходу в дослідженні природи одаренності складається з вивчення особистості як цілісного феномена в єдності її суттєвих сторін (індивід, особистість, індивідуальність, суб'єкт життєдіяльності); орієнтації людини на постійний саморозвиток і самовдосконалення, мотивації високих досягнень, прагненні високих результатів, життєвих успіхів; організації творчої діяльності особистості на всіх етапах її неперервного освіти, створенні необхідних умов для самореалізації її творчого потенціалу

Ключевые слова: акмеология, одаренность, творчество.

On the basis of akmeologicheskogo approach considers the views of researchers on the nature of the problem of giftedness. Essence akmeologicheskogo approach in the study of the nature of giftedness is the study of personality as an integral phenomenon in the unity of the essential aspects (individual, personality, individuality, the subject of life); human orientation to permanent self-development and self-improvement, motivation of high achievement, the pursuit of high results, success in life; organization of creative activity of the person at all stages of lifelong education, creating the necessary conditions for the fulfillment of its creative potential.

Keywords: akmeologia, gifted, creativity.

Все більш актуальною в наш час постає проблема обдарованості. Це насамперед пов'язано з потребою суспільства в неординарних творчих особистостях. Раннє виявлення, навчання і виховання обдарованих дітей та молоді є одним із головних завдань удосконалення системи освіти. Численні публікації у психолого-педагогічній пресі свідчать про зростання інтересу до цієї проблеми.

Важливого значення для розв'язування проблеми обдарованості набуває акмеологічний підхід, сутність якого полягає у вивченні особистості як цілісного феномена в єдності її суттєвих сторін (індивід, особистість, індивідуальність); орієнтації людини на постійний саморозвиток і самовдосконалення, мотивації високих досягнень, прагненні високих результатів, життєвих успіхів; організації творчої діяльності особистості на всіх етапах її неперервної освіти, створенні необхідних умов для самореалізації її творчого потенціалу.

У контексті вивчення проблеми обдарованості набувають актуальності думки багатьох сучасних дослідників, зокрема Г.С. Данилової [1, с. 3-17], про те, що педагогічна наука сьогодні все ще зорієнтована на середнього учня без урахування його індивідуальних відмінностей. Однак складний контингент учнів уже вимагає підготовки не стільки вчителя-предметника, скільки спеціаліста з розвитку дитини. Останнє неможливе без інтеграції знань із педагогіки і психології у нових концептуальних моделях навчання та виховання. А така модель освіти може бути розроблена тільки на основі нової інтегративної філософсько-психолого-педагогічної галузі наукових знань – акмеології освіти.

Сьогодні під акмеологією розуміють наукову дисципліну, що вивчає закономірності й феномени розвитку людини до ступеня її зрілості, при досягненні нею найбільш високого рівня в цьому розвитку. Акмеологія вивчає людину, що розвивається, як індивіда, особистість, суб'єкта праці у процесі високопрофесійної діяльності (К.А. Абульханова-Славська, 1990; А.А. Бодальов, 1998; А.А. Деркач, В.Г. Зазикін, А.К. Маркова, 2000) [7].

Сучасна акмеологія – це галузь наукового знання, комплекс наукових дисциплін, об'єктом вивчення яких є людина у динаміці самоактуалізації її творчого потенціалу, саморозвитку, самовдосконалення, самовизначення у різних життєвих сферах, самостійній професійній діяльності, системі підвищення кваліфікації (Н.В. Кузьміна). Предметом акмеології є закономірності, умови, фактори та стимули самореалізації творчого потенціалу людини впродовж життєвого шляху, розвиток творчої готовності до майбутньої діяльності, досягнення вершин життя та професіоналізму діяльності [5]. Акмеологія – наука про вершини, про вищі досягнення у життєдіяльності і розвитку людини (В.М. Максимова). Людина розглядається акмеологією як суб'єкт життєдіяльності, здатний до саморозвитку і творчості, до самоорганізації свого життя й професійної діяльності [1, с. 3-17].

У психолого-акмеологічних дослідженнях у якість значущих акмеологічних умов самореалізації особистості називаються загальні та спеціальні здібності об'єкта праці, стан суспільства, умови навчання та виховання. Найважливішими загальними акмеологічними чинниками є високий рівень мотивації, потреба у досягненнях, прагнення самореалізації [5]. В основу саморозвитку і самоорганізації покладено потреби людини у нових досягненнях, прагнення до успіху, до вдосконалення, активну життєву позицію, позитивне мислення, віру у свої можливості, розуміння суті життя [1, с. 3-17]. Оскільки поняття "акме" розуміється як вища точка, період розквіту найвищих досягнень, акмеологію передусім слід розуміти як науку про професіоналізм, про прагнення до можливих вищих досягнень, які мають стати вищим життєвим завданням [4].

Академік Б.Г. Ананьев писав, що акмеологія має створити науковий апарат для віддзеркалення проблеми ефективного розвитку і становлення людини в усій сукупності її якостей. Акмеологія досліджує людину як суб'єкта спілкування, творчої, навчально-пізнавальної, професійної діяльності і чинники, які сприяють чи перешкоджають досягненню вершин успіху і професійної майстерності [4].

Відтак, акмеологічний підхід спрямовано на дослідження умов самовдосконалення людини, чинників її саморозвитку, темпів її просування від однієї вершини до іншої, на досягнення „акме” у різні періоди зрілості людини в її творчості, у розвитку всіх її життєвих сил. Акмеологія виступає як фундаментальна наука, як теорія загальних закономірностей досягнення вершин у людській життєдіяльності і розвитку цивілізації й інтегрує знання із багатьох наук про людину (культурології, психології, педагогіки, філософії, синергетики, генетики, валеології, фізіології).

Акмеологія останнім часом інтенсивно розвивається, істотно змінюючи акценти у сфері професійної підготовки і в системі безперервної освіти. За умов акмеологічного підходу домінує проблематика розвитку творчих здібностей професіоналів з урахуванням різних аспектів їх підготовки і вдосконалення. *Віковий аспект* дослідження націлений на діагностику задатків і здібностей засобами педології (що вивчає дітей і юнаків), андрогогіки дорослих (у тому числі студентів і професіоналів) і геронтології (ветеранів праці). *Освітній аспект* – на діагностику й розвиток знань і умінь в системі загальної, професійної і безперервної освіти. *Професійний аспект* – на визначення можливостей і результатів здійснення трудової діяльності через з'ясування профпридатної, психологічної готовності до цього виду праці і міри соціальної відповідальності за її процес і результати. *Креативний аспект* – на визначення зусиль, що витрачаються, і успішність їх реалізації шляхом з'ясування рівня професіоналізму, інноваційного для рефлексії потенціалу його вдосконалення до міри майстерності і оцінки соціальної значущості інновацій, отриманих в процесі творчості. Системотвірним вважається *аспект рефлексії* (пов'язаний з самосвідомістю особи як "Я", що розвивається, і розумінням партнерів по комунікації в процесі трудової діяльності), що забезпечує оптимальне взаємоузгодження виділених акмеологічних аспектів професіоналізації людини [3; 6].

Червоною ниткою у взаємодії акмеології з такими науками як історія, психологія, соціологія, економіка, педагогіка, культурологія проходить соціально-культурний простір

суспільного творення людини як особистості та її професійної самореалізації в обраній сфері діяльності. Основною категорією, що характеризує взаємозв'язок акмеології з іншими науками є творчість. Ключовими поняттями для цієї науки є: майстерність, розвиток, зрілість, обдарованість, здібності, креативність, вдосконалення, евристика, рефлексія, свідомість, особистість, індивідуальність [4].

Проблема співвідношення обдарованості, геніальності і "норми", біологічних і соціальних детермінант професійних досягнень, особистісного і професійного потенціалу виникла в психології не сьогодні. Вона періодично заявляє про себе в нових і нових контекстах. В акмеології вона формулюється як потенціал і як можливість максимально ефективної самореалізації кожної людини. З огляду на це, обдарованість розглядається в акмеології як вища, вершинна акме-форма розвитку системи загальних і спеціальних здібностей, що актуалізують психогенетичні передумови і психофізіологічні можливості організму людини, розвиток яких визначається взаємодією природних і соціальних чинників, а також індивідуальних зусиль і рефлексивно-творчої активності суб'єкта в процесі його фізіологічного і особистісного зростання і вдосконалення у процесі професійної діяльності [2].

Акмеологічний підхід – базисна узагальнююча категорія, що передбачає сукупність принципів, прийомів, методів наукового дослідження, які дозволяють вивчати й вирішувати наукові та практичні проблеми в обсязі їх реального онтологічного буття. Суть акмеологічного підходу у дослідженні природи обдарованості полягає у вивченні особистості як цілісного феномена в єдності її суттєвих сторін (індивід, особистість, індивідуальність, суб'єкт життєдіяльності); орієнтації людини на постійний саморозвиток і самовдосконалення, мотивації високих досягнень, прагненні високих результатів, життєвих успіхів; організації творчої діяльності особистості на всіх етапах її неперервної освіти, створенні необхідних умов для самореалізації її творчого потенціалу. За умов застосування акмеологічного підходу домінуючу роль відіграє проблематика розвитку творчих здібностей професіоналів з урахуванням різних аспектів їх підготовки і вдосконалення. При цьому творчий потенціал визначається як об'єктивними можливостями, так і внутрішньо особистісними чинниками, серед яких провідну роль відіграють здібності і особисте ставлення особистості до творчої діяльності.

Психологія обдарованості, яка інтенсивно розвивається з середини ХХ ст., розробляючи проблеми діагностики і розвитку творчого потенціалу людини, тісно взаємодіє з іншими галузями психологічного знання. Особливе місце у цих взаємозв'язках належить психології творчого мислення, яка досліджує загальнопсихологічні механізми креативності, віковій психології здібностей, що вивчає їх онтогенез, а також педагогіці творчості і акмеології, які спрямовують зусилля на створення освітніх програм розвитку обдарованих учнів. Для цих дисциплін останнім часом характерним є звернення до вивчення ролі рефлексії в розвитку обдарованих дітей.

Так, в педагогіці творчості й акмеології розробляються освітні програми, спрямовані на розвиток здібностей учнів до рефлексії. В цілому, роль рефлексії в розвитку обдарованості полягає в забезпеченні її саморегуляції у процесах накопичення творчих досягнень, усвідомлення творчого досвіду і самоосмислення творчого саморозвитку. Розвиток обдарованості здійснюється в екзистенціально-маргінальних для особистості умовах і прискорюється в проблемно-конфліктних для її інтелекту ситуаціях. Саме у конструктивному подоланні екзистенціальної маргінальності і в продуктивному вирішенні проблемно-конфліктних ситуацій полягає значення особистісної та інтелектуальної рефлексії для творчого розвитку обдарованості. Враховувати це необхідно при розробці діагностичних засобів і навчальних програм розвитку обдарованих учнів, оскільки співвідношення у них різних форм інтелектуальної і особистісної рефлексії найбільш значущі для розвитку творчих здібностей, що реалізуються в подальшій професійній діяльності. Оцінка ролі рефлексії в творчому розвитку обдарованих учнів здійснюється у межах рефлексивно-акмеологічного підходу до творчої обдарованості, який спирається на класичну і сучасну психологію і педагогіку [2].

В акмеології актуальною залишається проблема пошуку і розробки алгоритмів, які сприяють, допомагають діяльній людині повноцінно і гармонійно відбутися в різних сферах її життєдіяльності. Одним з магістральних шляхів її розв'язування є розуміння людини як активного суб'єкта своєї життєдіяльності. Тобто, йдеться передусім про соціальні детермінанти

вищих професійних досягнень людини як "зовнішні умови" і "внутрішні", що їх зумовлюють (С.Л. Рубінштейн): специфічні особистісні новоутворення (самоактуалізація, самоефективність, самодетермінація тощо) [7].

Результати проведеного В.А. Полочок дослідження вказують на високу значущість соціально-історичних і культурних умов, що впливають на динаміку становлення професіоналізму, кар'єри і життя людини в цілому. Встановлено автором також роль деяких акмеологічних чинників – низки "загальних" умов життєдіяльності людини, що вибірково виявляють високу детермінуючу силу в певні періоди життя і в певних умовах життєдіяльності людини. Усе це дозволило поставити питання про соціальну типологію людей за критерієм динаміки "акме" як інтегрального показника рівня і якості соціалізації особистості. Дослідником виділено п'ять рівнів адаптації людини до соціуму:

1) ті, що "*досягають дна*" – особи, яких з різних причин не утримують "соціальні мережі" (правові, етичні, групові норми, допомога і підтримка близьких); особи, що характеризуються девіантною поведінкою (неодноразово судимі, бомжі, хронічні безробітні тощо);

2) "*плануючі*" – особи, що явно регресують відносно досягнень їх близьких родичів і своїх власних первинних потенцій, явно непродуктивно використовують наявний особистісний і соціальний потенціал. Результати професійної діяльності рідко виступають для них зразком цілеспрямованої активності;

3) "*планети*" – люди, які "обертаються на орбіті", заданій їм зовнішніми умовами, не виходять за межі своєї стартової соціальної ніші, часто є кваліфікованими фахівцями, однак не відрізняються неординарними і високими професійними досягненнями. Вони часто більш орієнтовані на процес, а не на результат діяльності; "живуть", а не "йдуть по життю";

4) "*зірки другої величини*" – люди, що досягли значних висот в професійному і особистісному розвитку. Цей тип частіше представлений двома підтипами – "гармонійні" в плані усебічної соціальної адаптації, успішно реалізуючі себе в одночасно різних сферах життєдіяльності, і "роботоголіки", сконцентровані виключно на професійній діяльності;

5) "*зірки першої величини*" – люди, вищі професійні досягнення яких в масштабі людства часто пов'язані з деякою соціальною неадаптивністю високообдарованої людини [7].

Важливого значення у цьому контексті, на думку Н.В. Кузьміної, набуває аналіз життя і діяльності дійсних представників вершин (науки і техніки, мистецтва та літератури), які спокійніше й об'єктивніше сприймаються у світлі часу. Продукти їх діяльності – книги, винаходи, наукові концепції, витвори мистецтва, – як правило, переживають своїх творців. Своїми творчими здобутками вони ніби обдаровують світ, роблять цікавішою Планету Людей. Їх життя стають доказом того, що людина – самоорганізована система. Історія відкидає суб'єктивні оцінки та судження, моду та прихильності. В історії науки, мистецтва, літератури, техніки, архітектури залишаються лише представники дійсних вершин, чії праці і в нових умовах залишаються сучасними, на прикладі їх життя і творчості можна навчатися і навчати інших. У кожного з них своя історія освіти і самоосвіти. Кожен на якомусь з етапів свого розвитку усвідомив себе, власне призначення і сформулював ціннісну програму самореалізації. У кожного з них було дитинство, отрочтво, юність. Залежність між рівнем продуктивності суб'єкта та цими чинниками – це ті закономірності самореалізації творчих потенціалів, що призводять до досягнення вершини життя („акме"). Оволодіння знаннями про ці закономірності дозволить вихователям, учителям, викладачам вирішувати сучасні завдання виховання й освіти молоді продуктивніше [5, с. 122-123].

Література:

1. Данилова Г. Акмеология школьного образования в контексте методологии современного образования // Акмеология – наука XXI столетия. – К., 2005. – С. 3-17.
2. Дельфия... My Word.ru [електронний ресурс] // <http://wiki.myword.ru/index.php/%D0%9E%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C>.
3. Деркач А.А., Кузьмина Н.В. Акмеология – наука о путях достижения вершин профессионализма. – М., 1993;
4. Илюшина Г.А. Акмеологический поход в допрофессиональной подготовке учащихся [електронний ресурс] www.kstu.ru/servlet/contentblob?id=17462.
5. Кузьмина Н.В. Предмет акмеологии: изд. 2-е, испр. и доп. – СПб.: Политехника, 2002. – 189 с.
6. Кузьмина Н.В., Зимичев А.П. Проблемы акмеологических наук. – СПб., 1990.

7. Полочек В.А. "Акме", профессионализм и социальная адаптация человека: периодизация развития и типологии социальной активности человека [электронный ресурс] // <http://akme31.narod.ru/25.html>.